

dan ook, relatief worden gespaard, staat in de geschiedenis der geneeskunde en der geneeskundige geographie als een wet vast.

Er wordt wel eens beweerd, dat de groote tuberculose-sterfte onder volkstammen, bij wie de ziekte kort geleden is geïmporteerd, aan de veranderde leefwijze, sedert hetzelfde tijdstip door hen gevolgd, te wijten is.

Dit gaat niet op. In New-York is het vorig jaar de tuberculose-frequentie bij representanten van een groot aantal (ik meen 21) rassen, die in dit opzicht geen groote onderlinge verschillen konden opleveren, onderzocht en de genoemde wet bevestigd gevonden.

Zou Prof. BOLK willen mededeelen, hoe de boven gedane vraag moet worden beantwoord?

Den Haag, 24 April 1905.

W. J. VAN GORKOM.

Geachte Redactie!

Met zeer veel genoegen en belangstelling las ik, in het laatst verschenen nummer van Uw *Tijdschrift*, het interessante artikel van Prof. BOLK over tuberculose en ras.

De daarin gehuldigde meening zal juist kunnen zijn, daarover kan en wil ik direct niet oordeelen.

Maar de gronden, die voor die meening worden aangevoerd, voor zoover ze zijn geput uit de door mij verzamelde cijfers, zijn niet juist, omdat de schrijver, bij zijn vergelijking, heeft genomen de cijfers, die aanwijzen de betrekkelijke sterfte aan tuberculose ten opzichte van de algemeene sterfecijfers. In dit geval toch hadden gebruikt moeten worden de cijfers, die aanwijzen de volstrekte sterfte aan tuberculose. Friesland en Groningen komen zoodoende in een ongunstige positie, omdat in die provinciën de algemeene sterfecijfers over 1875—1900, vergeleken bij dezelfde cijfers in de andere provinciën, bijzonder laag waren. Ook dit laatste wijst niet op een verouderd zijn van het daàr wonende ras.

Hieronder volgt een tabel als die van Prof. BOLK, welke geen verdere toelichting noodig heeft.

RIJNUMMER		Sterfte aan tubc. in 3 maal 5 jaar.		PROVINCIE.	Brunet- ten-per- centage v. d. be- volking.	Rang- num- mer.
volgens de vol- strekke cijfers.	volgens de be- trekkel. cijfers.	per 10.000 inw. per jaar ge- middeld.	in pro- centen v. d. geheele sterfte.			
1	1	13.99	7.13	Zeeland.....	40.3	1
2	2	16.89	7.17	N.-Brabant.....	37.6	3
3	3	17.40	7.76	Utrecht.....	30.8	4
5	4	17.70	8.01	Z.-Holland.....	30.—	5
6	5	18.40	8.89	Limburg.....	40.—	2
7	6	19.10	9.21	Gelderland.....	28.1	6
4	7	17.50	9.62	Groningen.....	20.4	9
9	8	20.43	9.97	N.-Holland.....	27.9	7
10	9	21.26	10.22	Drenthe.....	19.7	10
8	10	19.24	10.93	Friesland.....	18.3	11
11	11	24.15	10.99	Overijssel.....	23.9	8

Het raam van een ingezonden stuk is te klein om verdere overwegingen over de beschouwingen en conclusies van Prof. BOLK in te plaatsen, ofschoon die beschouwingen daartoe sterk uitlokken. Ook is daarvoor meer arbeid en tijd noodig, dan waarover ik thans kan beschikken. Ik hoop er echter later op terug te komen en U dan bereid te vinden die beschouwingen te plaatsen.

Hoogachtend,

Uithuizermeeden,
23 April 1905.

Uw dw.
S. P. RIETEMA.

Geachte Redactie!

Naar aanleiding van hetgeen door de heeren RIETEMA en BOLK geschreven is over de verspreiding der tuberculose in ons land, zij het mij vergund de aandacht nog eens te vestigen op hetgeen collega R. J. F. BAVINCK zegt in zijn dissertatie: „De sterfte aan tuberculosis pulmonum in Nederland” (Amsterdam, 1897). Wij lezen daar op blz. 37 enz., dat in de provincie Overijssel de sterfte aan tuberculosis pulmonum was:

van 1875—1880	3.05 per duizend
„ 1880—1885	2.81 „ „
„ 1885—1890	2.61 „ „
„ 1890—1895	2.40 „ „

Hij verdeelt daarna deze provincie in drie districten, nl.:

- I. *Zwolle*, met 24 gemeenten en 101856 inwoners.
- II. *Deventer*, met 20 gemeenten en 96949 inwoners.
- III. *Almeelo*, met 19 gemeenten en 92056 inwoners.

Het gemiddelde sterftecijfer voor I. was van 1885—1890 2.79 per duizend, voor II. 2.58 per duizend en voor III. 2.44 per duizend.

Tot district I. behooren *Kampen*: hier waren de cijfers

van 1875—1880	2.92 per duizend
„ 1880—1885	2.94 „ „
„ 1885—1890	2.69 „ „

en *Zwolle*:

van 1875—1880	2.66 per duizend
„ 1880—1885	2.43 „ „
„ 1885—1890	2.39 „ „

Het gemiddelde cijfer voor deze beide steden is dus *lager* dan dat van het district waarin zij zijn gelegen.

Tot district III. behooren de industrie-centra: *Enschede*, (hier waren de cijfers 1875—1880 3.67 per duizend, 1880—1885 3.24 per duizend en 1885—1890 2.44 per duizend) en *Hengelo* met de cijfers 3.88, 2.56 en 2.12.

Tot district II. behooren de stad *Deventer* met 3.67, 3.24 en 2.44 en de plattelandsgemeente *Raalte* met 3.23, 3.15 en 1.70.

In de zandstreken en fabrieksplaatsen onzer provincie waren de sterftcijfers aan tuberculosis pulmonum dus *lager* dan in de klei- en lage veengronden in het westelijk deel. De theorie der heeren RIETEMA en BOLK schijnt dus hier niet op te gaan.

Kampen, 25 April 1905.

W. TEN KATE,